

פתרון הבחינה

היסטוריה

קיץ תש"פ, 2020, שאלון: 22381
מוגש ע"י צוות המורים של "יואל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

בשאלון זה שמונה נושאים, ועל הנבחן לבחור שניים מהם.
בכל נושא שני פרקים, על הנבחן לענות על שתי שאלות.

נושא 3 – קהילת יהודי קרקוב

על הנבחן לענות על שתי שאלות:
על אחת מן השאלות 9-10 (פרק ראשון) ועל אחת השאלות 11-12 (פרק שני)

פרק ראשון

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מן השאלות 9-10 (35 נקודות)

שאלה 9 – מדיניות הנאצים כלפי היהודים בקרקוב

סעיף א'

שני צעדים שנקטו הנאצים נגד היהודים בפולין מן הכיבוש הנאצי ועד "הגירוש מרצון", על פי הקטע:

(1) אריזציה - העברת הרכוש היהודי לידיים גרמניות

במסגרת תהליך האריזציה הועבר הרכוש היהודי לבעלות גרמנית. הנאצים לחסל את הבסיס הכלכלי היהודי ואת השפעתם הכלכלית.

תהליך האריזציה בא לידי ביטוי במספר פעולות:

- מעשי שוד פרטיים: מעשי שוד על ידי חיילים ואנשי אס.אס שהחל כבר עם תחילת הכיבוש לפני פרסום אגרת הבזק (תכשיטי זהב, כלי כסף, רהיטים, שטיחים וכו'...)
- מעשי שוד קולקטיביים: פעולות שאורגנו ע"י השלטונות החל עם פרסום אגרת הבזק. לדוגמא: הקהילה היהודית נאלצה למסור את כל תשמישי הקדושה מכסף וזהב של בתי הכנסת לידיים גרמניות. אנשים פרטיים נאלצו למסור לשלטונות כלי תחבורה (מכוניות ואופנועים) ומקלטי רדיו.
- צווים והוראות הפוגעים ברכוש ובפרנסה של היהודים:

- סותרים יהודים יכולים להחזיק בחנויות קמעוניות בלבד, ואלה סומנו כבתי עסק של יהודים. שאר בתי העסק והמפעלים הוחרמו.
- חשבונות בנק של יהודים נחסמו. הוגבלה משיכת המזומן מהבנק וכן כמות הכסף המזומן שיהודים יכולים להחזיק איתם.
- היהודים צוו למלא הצהרת הון ולדווח על כל רכושם, לרבות רכוש בחו"ל. נאסר עליהם למכור או להעביר רכוש לבעלים אחרים.

בקטע המקור מתוארת החרמה של חנות השייכת למשפחה יהודית והעברתה לידיים של פולני השייך לגזע הארי: "את הבדים הצליח אבא להבריח בחשאי מחנות הטקסטיל שברחוב שבסקה, עוד לפני שזו הוחרמה והופקעה מבעלותו לטובת שצ'וקה... פולני בעל אילן יוחסין גרמני" בעקבות הצווים והגזירות הכלכליות, היהודים התגלגלו למצב של עוני ודחק כמו שניתן לראות בציטוט: "אימא... הייתה נוהגת להחליף פיסות בד ואריגי צמר בחמאה וביצים". היעדר האפשרות של היהודים להתפרנס או להחזיק בכסף מזומן, הובילה אותם לנסות למכור רכוש על מנת להשיג מזון.

(2) צעד נוסף שנקטו הנאצים נגד היהודים בתקופה זו ובא לידי ביטוי בקטע סימון היהודים:

ב-1 בדצמבר 1939 פורסם צו מיוחד שקבע כי יהודי בג'ג מגיל 10 חייבים לשאת סימן היכר יהודי: סרט לבן עם מגן דוד כחול על הזרוע. מי שלא נשא את הסימון, נקנס או נאסר. מטרת הסימון הייתה להפריד בין האוכלוסיות הפולניות והיהודית כדי להבהיר שגורלם שונה.

בקטע המקור מתוארת הפעולה: "חודשים אחדים לאחר הכיבוש הונהגו בפקודת השלטונות שרווליות לבנות ועליהן מוטבע מגן דוד כחול. את השרווליות נצטוו לשאת כל "בני דת משה".

שני צעדים נוספים שנקטו הנאצים נגד היהודים בפולין בתקופה זו, על פי מה שלמדתי:

(1) ניצול כוח העבודה היהודי: הרשויות הגרמניות השונות התחרו ביניהן על ניצול כוח העבודה היהודי כל אחת לצרכיה. כוחות האס.אס והצבא הגרמני לדוגמא, חטפו יהודים מרחובות העיר לעבודה במתקנים הצבאיים. חברות ומפעלים גרמניים שהגיעו לפולין במטרה למצוא רווחים קלים, ניצלו אף הם את כוח העבודה היהודי.

כתוצאה מכך, פרסם הנס פראנק (מושל הג'ג) צו המטיל עבודות כפייה על יהודים בני 12-60. רישום וגיוס היהודים לעבודות היה בידי האס.אס, בעוד ארגון העבודה עצמה היה בידי מחלקת העבודה של ממשל הג'ג. דוגמאות לניצול כוח העבודה היהודי: בניית מחנות, כבישים ומטווחים, ניקוי רחובות העיר ופינוי שלג, פרוק קרונות פחם למשאיות ועבודה בבתי מלאכה. נשים נשלחו להיות עוזרות בחנויות.

(2) חיסול מוסדות הדת, החינוך והתרבות: כחלק ממימוש עקרונות האידיאולוגיה הנאצית, בקשו הגרמנים לחסל כל ביטוי או צורה של חיי תרבות יהודיים משתי סיבות:

- א. סיבה אידיאולוגית: היהודים נתפסו כמוזיקים ובלתי אנושיים, ולכן אינם זקוקים לערכי תרבות.
- ב. סיבה פסיכולוגית: פולחן דתי וחינוך מחזקים את כוח העמידה של היהודים ואת כוחם המוסרי, דבר אותו רצו הנאצים למנוע.

פעולות שפגעו במוסדות הדת, החינוך והתרבות היהודיים:

- נסגרו כל בתי הכנסת והוחרמו תשמישי הקדושה.
- נאסרה השחיטה הכשרה.
- נאסרה חגיגת החגים היהודיים וימי השבתון בוטלו (ימי חג ושבת).
- פוטרו מורים יהודיים ממערכת החינוך הכללית.

- נאסר על תלמידים יהודיים ללמוד בבתי ספר ציבוריים-פולניים. בשלב ראשון הותר להם ללמוד רק במוסדות החינוך היהודיים. בהמשך נאסרו הלימודים כלל.
- נאסר על סטודנטים ללמוד באוניברסיטאות.

שתי דרכי התמודדות של היהודים עם המדיניות הנאצית, עד קיץ 1940:

(1) ההתמודדות עם המצוקה הכלכלית.

התמודדות של האדם הפרטי:

- הסתרת רכוש: תפירת דברי ערך בתוך בגדים או הסתרה שלהם בדירות (בין הקירות) ומרתפים על מנת למנוע בזיזה או החרמה שלהם.
- הסתייעות בפולנים: סוחרים יהודים העבירו את החנויות שלהם על תכולתן למכרים פולנים מתוך אמונה שבתום המלחמה יקבלו חזרה את נכסיהם.
- מכירת רכוש: יהודים מכרו את רכושם לקונים פולנים שניצלו את מצוקתם הכלכלית וכך השיגו קנייה במחירים נמוכים במיוחד (מנגד - חלק בחרו להפוך רהיטים לחומרי הסקה במקום למכור אותם במחירי הפסד).
- השכרת דירות: היו משפחות יהודיות שהכניסו לדירותיהן דיירים גרמניים ונאלצו להמשיך להתגורר באחד מחדרי הדירה ולשרתם.

ניתן להתייחס לסיוע של ארגונים כמו היודנרט ומוסד העזרה העצמית.

(2) התמודדות עם הפגיעה במוסדות הדת, החינוך והתרבות:

הפעילות התרבותית הסיחה מעט את הדעת מהמאבק היום-יומי, ותרמה לחיזוק הנפש וכוח העמידה. הפעולות בתחום התרבות והרוח, ביטאו את הרצון לשמור על צלם האדם ועל אורח חיים יהודי למרות המצוקה הקשה.

דוגמאות לדרכי התמודדות בתחומים אלה:

- רבנים התגייסו על מנת להקים קבוצות לימוד במסגרת "חדרים" ושיבות שהתקיימו בבתי פרטיים על מנת להמשיך בשגרת לימוד קודש ותפילה.
- "הגימנסיה העברית" בקרקוב המשיכה לפעול באופן חשאי. הצטרפו אליה בני נוער נוספים שלפני המלחמה לא יכלו להרשות לעצמם להיות תלמידים בה בגלל שכר הלימוד הגבוה.
- רבים למדו באופן עצמאי דרך קריאת ספרים בפולנית, על מנת לשמור על הקשר עם הסביבה החיצונית. בנוסף, אחים גדולים לימדו את אחיהם הקטנים.
- בני נוער ניסו לשמור על שגרה דרך ארגון מסיבות.

סעיף ב'

"הגירוש מרצון" הוא תהליך גירוש מהעיר קרקוב שיזמו הנאצים במהלך מאי-נובמבר 1940. התהליך נבע מקביעת קרקוב כבירתה של הגנרל-גוברנמן והרצון להפוך את העיר לייצוגית ונקייה מיהודים, כיאה לבירה. ערב המלחמה התגוררו בקרקוב כ- 56,000 יהודים. עד מארס 1940 התאספו בה עוד כ-20,000 פליטים יהודים מעיירות הסביבה ומשטחים שסופחו לרייך, בהתאם להנחיות אגרת הבזק. הנאצים שאפו להפחית את מספר היהודים בעיר ל- 15 אלף ופחות. ל"גירוש מרצון" היו שלושה שלבים –

- פקודת הגירוש פורסמה ב 18 במאי 1940, ובה הנחייה לגרש כ- 65 אלף מיהודי העיר. על מנת להחיש את קצב העזיבה הובטח לעוזבים מרצון כי יוכלו לבחור את מקום מגוריהם בערי השדה ואף לקחת את כל רכושם.
- כאשר קצב העזיבה מרצון לא סיפק את השלטונות, הטילו על היודנרט לפרסם הודעה על פיה החל מה-15 באוגוסט, יוכלו להישאר בעיר רק 10,000 יהודים. כל יהודי נוסף – יגורש.
- בנובמבר 1940 החל גירוש היהודים בכוח מהעיר ע"י המשטרה שאספה יהודים מהרחובות וכן הוציאה מהבתים כאלה שלא החזיקו באישורים מתאימים.

דרכי התמודדות היהודים עם הקשיים שעורר הגירוש:

התמודדות היודנראט: עם פרסום הפקודה, היודנראט פנה אל הפליטים היהודים שהגיעו לעיר עם תחילת המלחמה מערי וכפרי הסביבה. הוא הציע להם עזרה כספית קטנה בתמורה לעזיבתם. בשלב השני הוקמה וועדה מיוחדת בה ישבו נציגי השלטון של הג"ג ונציגי היודנרט על מנת לאשר את הרישיונות ליהודים שיותר להם להישאר בעיר.

מרק ביברשטיין – יו"ר היודנרט, ניסה להתמודד עם פקודה זו באמצעות הגדלה של מכסות הנשארים בעיר ע"י מתן שוחד. ניסיונו נכשל לאחר שהתגלה ע"י הנאצים, והוא נשלח למאסר יחד עם שאר חברי היודנראט.

התמודדות התושבים בקרקוב:

- היו כאלו שחיפשו מחסה בקהילות יהודיות באזור. חלקם מצאו מחסה בבתים פרטיים בעוד חלק (בעיקר העניים) שוכנו במבני ציבור של הקהילה כמו למשל בתי כנסת.
- תושבי קרקוב הקבועים סרבו לעזוב מתוך הנחה כי יהיה להם קל יותר לשרוד את המציאות בסביבתם המוכרת. היו משפחות שניסו להישאר יחד בסתר גם כאשר לחלק מבני המשפחה ניתנו אישורי שהייה בעיר ולאחרים לא.

שאלה 10 – פעילות המחתרת בקרקוב

סעיף א'

המחלוקת בין חברי המחתרת בגטו קרקוב ובין חברי המחתרת מוורשה כפי שמופיע בקטע היא – איפה לקיים את פעילות המחתרת והמרד בנאצים – בגטו או בעיר.

עמדת "החלוץ הלוחם" - בחרו שלא לפעול בתוך הגטו אלא בחלק הארי של העיר: "עברו החברים לצד הארי (מחוץ לגטו) ומשם ניהלו את עבודתם, שהיתה מסועפת וחרוצה".

נימוק לכך שחברי החלוץ הלוחם נקטו בגישה זו המופיע בקטע: "בגלל התנאים הבלתי אפשריים לפעילות מחתרתית בגטו קרקוב – התנגדותם הפעילה של היהודים לכל פעילות מחתרתית שהיא..."

ציטוט זה מתקשר להתנגדות אוכלוסיית הגטו למרד: בתקופה זו אוכלוסיית הגטו לא הייתה מגובשת פנימית והיה קושי לרתום אותה להתנגדות. בקרב האוכלוסייה שנותרה בגטו לאחר אקציית יוני היו מלשינים רבים.

באקציית יוני 1942 בוטל היודנרט וההנהגה שמונתה במקומו (בפיקודו של דוד גוטר) שיתפה פעולה עם הנאצים. העובדה שלא הייתה בגטו הנהגה שיכולה הייתה לסייע למרד, הובילה גם כן להחלטה ללחום מחוץ לגטו.

נימוקים נוספים שהובילו להחלטה ללחום מחוץ לגטו, על פי מה שלמדתי:

- **סיבה גיאוגרפית:** השכונה בה הוקם הגטו הייתה בנויה מבתים נמוכים שמוקמו מתחת לגבעה ששלטה על הגטו. הגרמנים יכלו לצפות על הגטו מהגבעה וכך לפקח ולשלוט על המתרחש בו. כמו כן, כוחות משטרה הקיפו את חומות הגטו וצפו על כל הרחובות בו, כך שלא נותר מקום להסתתר ולהתאמן.

- **מכלול של קשיים לוגיסטיים**: היה קושי להשיג נשק וכסף לצורכי הקיום וגם הקשרים עם המחתרת הפולנית היו מוגבלים. לכן לחימה בתוך הגטו תגביר את הקשיים הללו במקום להקל עליהם.
- **אחריות קולקטיבית**: המורדים פחדו שאם יתפסו בגטו העונש יהיה קולקטיבי ומשמעותו חיסול הגטו.

עמדת חברי המחתרת בוורשה - הבאה לידי ביטוי בקטע בעמדתו של יצחק צוקרמן, הייתה שיש לקיים את פעילות המרד בתוך הגטו: " יצחק נסע כדי לשכנע אותם לחזור אל הגטו ומשם, מבין היהודים, להכין את המרד" הנימוק לעמדה זו שבא לידי ביטוי בקטע הוא: "על ה"חלוצים" להימצא בקרב עמם, העם המרוכז בגטו הוא הבסיס שעליו יישען מרד היהודים".

גישה זו רואה בגטו כיעד הנכון לפעול מתוכו נגד הנאצים כיוון ששם היהודים חיים. הגטו מסמל את האופן בו הנאצים מדכאים את היהודים לכן פעולת נקמה בנאצים צריך להתבצע משם. בנוסף – לפעולות נגד הנאצים בתוך הגטו יש ערך סמלי. הן מבטאות מרד יהודי מובהק שיבטא בצורה הטובה ביותר את מטרות הלחימה בנאצים שהן בין היתר:

- **יצירת זמנות יהודי חדש** – המרידה בתוך הגטו תוכיח את שינוי דימוי היהודי - מיהודי גלותי שמאופיין בפאסיביות ומקבל את גורלו כקורבן, ליהודי שלוקח חלק במאבק אקטיבי ויודע להגן על עצמו.
- **"למען שלוש שורות בהיסטוריה"** – לחימה בתוך הגטו תסייע לזיכרון ההיסטורי למען הדורות הבאים שהיהודים נלחמו ולא הלכו כצאן לטבח. כלומר, לא כולם קיבלו את גזרת הגורל של החיים בגטו.

סעיף ב'

מבצע ציגנריה היה מבצע משותף של המחתרות היהודיות בקרקוב שהתקיים ב 22 בדצמבר 1942. מטרתו היו ערעור ביטחונם של הגרמנים ברחבי קרקוב, בירת הג'ג, כך שלא יכלו עוד לנוע ולפעול באופן חופשי בעיר, והשפעה על האוכלוסייה הפולנית לצאת אף היא למרד בנאצים. במבצע השתתפו כ-40 לוחמים והוא כלל מגוון פעולות בו-זמנית, ביניהן פיצוץ בית הקפה ציגנריה ששימש מקום מפגש לקצינים גרמניים. במבצע נהרגו כ- 70 גרמנים.

תוצאות מבצע ציגנריה בהקשר של שתיים מהקבוצות (שתיים מאלה):

הפולנים:

הרחוב הפולני התמלא בתקווה מחודשת, שהנה מישוהו קם להילחם נגד הפולש. בעקבות פעולות שכוונו לעם הפולני כמו הנפת דגלי פולין על גשרי העיר והנחת זרי פרחים על אנדרטות לאומיות, המשורר הפולני מיצקביץ ועל קבר החייל האלמוני הפולני (סמלי לאום פולניים), נוצר רושם רב בקרב העוברים ושבים, שנחשפו לאקט סימבולי אנטי נאצי ובעד הלאומיות הפולנית.

הפולנים היו בטוחים שהפעולות נעשו ע"י הרוסים ולא העלו על דעתם שאלו פעולות של מחתרת יהודית. המחתרת הפולנית שכן הייתה חשופה לזהות המורדים העריכה את המאמץ היהודי. במשך שנים זקפו חלק מחברי המחתרת הפולנית את פעולות מבצע ציגנריה לזכות עצמם.

הפעולות עודדו את המחתרת הפולנית להתחיל בפעולות חמושות ולצאת למרד פעיל. המרד הפולני אכן פרץ כשנה וחצי מאוחר יותר.

לאחר סיום המלחמה העניקה הממשלה הפולנית את אות גבורה להשק באומינגר, דולק ליבסקינד וגולה מירה.

היהודים:

מבחינת חברי המחותרת שפעלו במבצע - כולם מצאו בסופו של דבר את מותם. עד אוקטובר 1943 נתפסו כל השותפים למבצע (ליבסינד, באומינגר, גולה מירה והזוג דרנגר). חלק נהרגו במהלך הניסיון לעצור אותם, במהלך ניסיונות בריחה מהכלא או עם כליאתם.

בגטו נפוצו השמועות על פעולות ההקרבה של המחותרת היהודית, שגרמו לגאווה ולרצון של צעירים נוספים להצטרף לפעילות מחותרתית. לעומתם המבוגרים יותר חששו מענישה קולקטיבית ולא ראו במאבק המחותרות כמאבקם.

לפעולה הייתה השפעה על יהודים ברחבי פולין – על ההתארגנות למרד בגטאות נוספים, במחנות ההשמדה וכן על קבוצות הפרטיזנים היהודים ביערות.

יחד עם זאת, אצל רבים מתושבי הגטו התקבלו השמועות בחוסר עניין מתוך התמקדות בהישרדות יומיומית אל מול המציאות הקשה בגטו.

הגרמנים

הגרמנים הוכו בהלם בעקבות המבצע והטילו עוצר בחלק הארי של קרקוב. בניגוד למצופה, תושבי הגטו לא נעשו בצורה קולקטיבית עם חשיפת המחותרת היהודית. האינטרס של הגרמנים היה לשמור אירוע זה בסתר ובחשאי על מנת לא לעודד מחותרות נוספות למרוד במיוחד בתקופה הרגישה בה ארע המבצע. הפעולות של מבצע ציגנריה סתרו את האופן בו נתפסה דמות היהודי על פי האידיאולוגיה הנאצית, ולכן הם העדיפו להסתיר אותה.

פרק שני

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מן השאלות 11-12 (15 נקודות)

שאלה 11**הפעילות שהתקיימה בגטו קרקוב בתחום התרבות:**

הסיבה שהגרמנים התירו פעילות זו -

הנאצים התירו לקיים פעילות תרבותית בגטו מתוך כוונה להשלות את היהודים שהגטו הוא מקום בטוח בו מתקיימים חיי שגרה. ברגע שהיהודים ממשיכים לקיים שגרה מינימלית, זה מוריד את הסיכוי למרד והתנגדות. בנוסף – זה מאפשר ליצור להדוף ביקורת בינלאומית שכן הנאצים מוכיחים שאינם אכזריים וחיי היהודים בגטאות אינם בסכנה.

כיצד סייעה הפעילות ליהודים:

הפעילות התרבותית הסיחה מעט את הדעת מהמאבק היום-יומי, ותרמה לחיזוק הנפש וכוח העמידה. הפעולות בתחום התרבות והרוח, ביטאו את הרצון לשמור על צלם האדם ועל אורח חיים יהודי למרות המצוקה הקשה. חלק מהפעולות אף מבטאות סולידאריות חברתית, כיוון שלמרות המצוקה הקשה השתדלו היהודים לשמר את העזרה ההדדית שאפיינה את קהילתם לפני המלחמה. זה היה "המאבק על התקווה".

שלוש דוגמאות לפעילות תרבותית חינוכית בגטו (יש להציג שלוש מבין הבאות):

- **מספר מוסדות בהן ניתן היה לצרוך תרבות פעלו בגטו:** בבתי היתומים אורגנו מופעי בידור לילדים. בית הקפה "פולוניה" היה למקום מפגש חברתי שבו ניגנה תזמורת והאורחים רקדו ושרו. בבית המרקחת של פאנקיווויץ' ביקרו עורכי עיתונים, רופאים, עורכי דין ואמנים מכל התחומים, שם נפגשו והתווכחו בענייני דיומא (ענייני היום).
- **היודנרט** הקים מדור תרבות שארגן פעילויות תרבותיות תחת צנזורה נאצית קפדנית.

- אמנים ואנשי תרבות המשיכו לפעול בגטו כמו למשל המשורר **מרדכי גבירטיג** (המפורסם במשוררי קרקוב עוד מלפני המלחמה) שהמשיך להתאים את שיריו לרגעי השמחה והעצב של היהודי הפשוט שकेת מקום מושבו היה בגטו. יהודים רבים אחרים מצאו מפלט מהמציאות היומיומית על ידי כתיבת שירה וקריאת ספרים.
- **המשך פעילות חינוכית:** אחים גדולים המשיכו ללמד את אחיהם הקטנים. מורים קיימו לימודים בסתר לילדים בגיל בית ספר יסודי. גם בבתי היתומים בגטו לימדו את הילדים. הוקמו גני ילדים ביוזמה פרטית, וארגון הצנטוס (מרכז סיוע ומעונות ליתומים) תרם להפעלת מספר מעונות ילדים ויתומים.

שאלה 12

שלוש תקופות משנה של ההנהגה היהודית הממונה:

תקופה ראשונה - מהכיבוש הנאצי ועד הגירוש:

מי עמד בראש ההנהגה - ב-8 בספטמבר 1939 החליטו ראשי משטרת הביטחון הגרמני למנות לראש היודנרט בקרקוב את ד"ר מרק ביברשטיין, שהיה מורה ודמות מוכרת היטב בציבור היהודי בקרקוב. תחילה התנגד ביברשטיין לקבלת התפקיד, אך הגרמנים הבהירו לו שהתנגדות עלולה לעלות לו בחייו. הם הורו לו להרכיב תוך יומיים רשימה של שנים-עשר חברים למועצת היודנרט. האנשים אליהם פנה ביברשטיין להצטרף למועצה סרבו גם הם תחילה, אך הבינו מהר מאוד כי אין להם ברירה. הצטרפותם נבעה מתוך האמונה שיוכלו לפעול לטובת הציבור היהודי.

מאפייני ההנהגה בתקופה זו -

ביברשטיין וחברי היודנרט פעלו במציאות שנכפתה על יהודי קרקוב ע"י המשטר הנאצי.

בשלב זה עדיין לא היה מושג לחברי היודנרט על תכניות הנאצים לעתיד היהודים. היודנרט חולק לוועדות ומחלקות שאפשרו לחבריו לנהל את חיי היהודים ולבצע את פקודות הגרמנים. למשל: הועד לענייני כספים ומיסים, בריאות וסעד, מחלקת לשכת עבודה, מחלקת מגורשים, מחלקת עזרה סוציאלית ועוד. הגרמנים לא התערבו בחלוקת התפקידים הפנימית במועצה.

התפקידים שהטילו הגרמנים על היודנרט:

1. למלא את פקודות הגרמנים באופן מדויק ולהעביר אותן ליהודים. מי שיהיה חתום על ההוראות והצווים כלפי היהודים אלה חברי היודנרט ולא השלטונות הגרמניים. המטרה הייתה שהיהודים יראו בחברי היודנרט כמי שאחראים למצבם הגרוע. הנאצים העניקו ליודנרט סמכויות בלתי מוגבלות כלפי היהודים שבשליטתם.
2. על היודנרט לייצג את היהודים מול השלטון הגרמני. המשמעות הייתה שאף יהודי אינו יכול לפנות ישירות לגרמנים, אלא רק דרך המועצה.
3. על היודנרט לדאוג לכל צורכי הקהילה בתחומים השונים. המשמעות הייתה שכל בעיות הקהילה הן בעיות של היודנרט בלבד, ומתפקידו לטפל ולפתור אותן. דוגמאות לבעיות שעל היודנרט לטפל בהן: רעב, מחלות, דיור, קור, תעסוקה, כעס ותסכול.

תקופה זו הסתיימה בגירוש קרקוב, כאשר הוקמה באוגוסט 1940 וועדה מיוחדת בה ישבו נציגי השלטון של הגייג ונציגי היודנרט על מנת לאשר את הרישיונות ליהודים שיותר להם להישאר בעיר. פעולות הוועדה הופסקו כאשר כל חברה נידונו למאסר באשמת קבלת שוחד ביניהם יו"ר היודנרט של קרקוב, מרק ביברשטיין.

תקופה שנייה: מהכניסה לגטו עד אקציית יוני 1942

בתקופה זו היודנרט היו אחראים בפועל על חיי היום-יום בגטו. הוענקו להם סמכויות רבות לניהול חיי הגטו והתושבים היו צריכים למלא אחר הוראותיהם. אי לכך, ראו בהם תושבי הגטו את השליטים. אך בפועל, חברי

היודנטר היו חסרי אונים אל מול הנאצים שהיו השליטים האמתיים. הם מונו בכפייה, נאלצו לפעול על פי הוראות הנאצים ואף שלמו בחייהם על כל אי ציות. מי עמד בראש ההנהגה - עם המעבר לגטו, מונה ליו"ר היודנטר ד"ר **ארתור רוזנצוויג** שהיה עורך דין ידוע לפני הכיבוש.

מאפייני ההנהגה בתקופה זו -

יחס האוכלוסייה היהודית בגטו ליודנטר בתקופה זו נע בשני שני קטבים:

יש ניצולים הטוענים שהשנאה ליודנטר הייתה גדולה מהשנאה לגרמנים וזאת בגלל המגע הישיר שהיה בין האוכלוסייה ליודנטר, שראתה בו האחראי הישיר למצבם. אחרים טוענים שהשנאה נבעה מאחר והיודנטר היו האחראים לעבודות הכפייה ולגירושים.

מצד שני, יש שטענו כי היודנטר היו אנשים הגונים וללא פעילותם גורל היהודים היה גרוע יותר. ארתור רוזנצוויג לדוגמה, ניסה כל העת להקל על מצוקות היום גם על חשבון בריאותו האישית.

הקשיים של היודנטר בתקופה זו היו רבים:

1. כיצד לחלק בצורה יעילה והוגנת את המזון המועט שסיפקו הגרמנים.
2. כיצד להתמודד עם הצפיפות ובאיזה אופן להקצות את הדירות כך שיספיקו לכמות היהודים הגדולה בגטו.
3. כיצד לטפל בבעיות התברואה הקשות במצב של מחסור תמידי בתרופות.
4. הצורך לאסוף מיסים ותשלומים שנכפו על תושבי הגטו.
5. כיצד לבצע את אספקת העובדים שהנאצים דורשים (במפעלים ובעבודת כפייה) כך שתהיה הוגנת תוך חלוקה שווה בנטל.

התמודדות היודנטר עם קשיים אלו:

- לתוך הגטו הועברו כל מחלקות היודנטר ומוסדות הסעד והסיוע של הקהילה: בית היתומים, הפנימיות, מטבחים ציבוריים ובתי מחסה למשוללי דיור.
- בתחום הבריאות והתברואה: היודנטר הקים ועדת בריאות שערכה ביקורת שיטתית בבתיים ובחצרות למטרת פיקוח תברואתי ומניעת מגפות. ארבעה בתי חולים פעלו בשטח הגטו וכן הוקמו "תחנת חיטוי" ובית מרחץ ציבורי. היודנטר אף פתח קורס לאחיות וסניטריים כדי להתמודד עם בעיות הבריאות והתברואה הקשים.
- היודנטר נעזר בפעולות "מוסד העזרה העצמית" במתן מחסה, תפעול מטבחים ציבוריים וטיפול ביתומים (עוד על מוסד העזרה העצמית בסיכום הקודם – "עד הגטו").

תקופה זו הגיעה לסיומה במהלך אקציית יוני ב-1942: יו"ר היודנטר, ד"ר ארתור רוזנצוויג השתמש בסמכויותיו ורשם יהודים רבים כעובדים חיוניים כדי להצילם מהאקציה. הדבר התגלה לנאצים, הוא הוכה ופוטר מתפקידו כיו"ר היודנטר וגורש עם כל משפחתו. כך בוטל מוסד היודנטר בגטו קרקוב.

תקופה שלישית – לאחר אקציית יוני ועד חיסול הגטו

מי עמד בראש ההנהגה - במקום היודנטר הופקדה על הגטו מועצה שמנתה 6 אנשים כשבראשם עמד דוד גוטר שמונה ע"י קונדה הנאצי. גוטר היה ידוע כמשתף פעולה עם הנאצים. אליו הצטרף שמחה שפירא – מפקד המשטרה היהודית בגטו, שגם הוא שיתף פעולה עם הנאצים והיה אכזרי אל תושבי הגטו.

מאפייני ההנהגה בתקופה זו - בניגוד ליודנטר שפעל ככל הניתן למען רווחת יהודי הגטו, גוטר ושפירא היו עסוקים בטובתם האישית, ולכן צייתו לנאצים באופן מלא. השוטרים היהודים בפקודו של גוטר סייעו להיערכות לקראת אקציית אוקטובר.

תקופה זו הגיעה לסיומה לאחר חיסול הגטו - בימיו האחרונים של הגטו חוסלו דוד גוטר יחד עם שאר אנשי המשטרה היהודית, על אף שציפו לשרוד בזכות קשריהם ושיתוף הפעולה עם הנאצים.

נושא 4 – מלחמת העצמאות

על הנבחן לענות על שתי שאלות:

על אחת מן השאלות 13-14 (פרק ראשון) ועל אחת מן השאלות 15-16 (פרק שני)

פרק ראשון

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מן השאלות 13-14 (35 נקודות)

שאלה 13 – ירושלים בזמן המלחמה

סעיף א'

הסבר הציטוט "את המלחמה בירושלים אפשר לחלק לשניים: הקרב על העיר והקרב אל העיר" – ירושלים היהודית התמודדה עם שתי בעיות מרכזיות המוזכרות בציטוט. אתחיל בהסבר חלקו השני – "הדרך אל לעיר" הייתה סגורה ע"י הערבים ששלטו בה, השיירות בדרך לעיר לא הצליחו לפרוץ את המחסומים והאיומים הרבים והעיר הפכה לנצורה וסגורה. פתיחת הדרך, "הקרב אל העיר" הפך חיוני יותר ויותר ככל שעברו הימים. עם ההחלטה לרכז מאמץ צבאי בירושלים, בתחילת אפריל 1948, נוצרה דילמה היכן להשקיע את מירב המאמץ – בעיר עצמה או בדרך אליה. הדילמה נבעה ממחסור בכוחות ונשק עבור כל המשימות בו-זמנית. בן-גוריון קבע כי יש להשקיע את מירב המאמץ בפתיחת הדרך אל העיר. כך יצא מבצע נחשון לדרך.

ב - 5 באפריל 1948 נפתח מבצע נחשון, הראשון מבין סדרת המבצעים הצבאיים היוזמים. המבצע נועד להשתלט על הכפרים הערבים החולשים על הדרך לירושלים ולהבטיח את תנועת השיירות לאורך הדרך במטרה להסיר את המצור מעל העיר בה חיו כמאה אלף יהודים. למבצע "נחשון" רוכזו כוחות וציוד רב – רובם "על חשבון" גזרות אחרות (לראשונה רוכזו 1,500 לוחמים למבצע אחד). יומיים לפני תחילת המבצע הגיעו מציכוסלובקיה בדרך הים והאוויר, משלוחי הנשק הראשונים והועברו מיד למפקדת המבצע.

מהלכי המבצע העיקריים

המבצע חולק לשני חלקים – חלק מערבי של הדרך לעיר, מחולדה עד שער הגיא, וחלק מזרחי משער הגיא, דרך הקסטל ועד לירושלים.

- החלק המזרחי של הדרך לעיר – בין התאריכים 3-9/4 עסקו הכוחות בכיבוש הקסטל. הקרב החל כמהלך מקדים למבצע כולו. במהלכו עבר הכפר מיד ליד מספר פעמים. באחד מהלכי הקרב נהרג באופן מקרי מנהיג הגזרה הערבי עבדל קאדר אל חוסייני. מותו שיבש את יכולת ערבי האזור להמשיך בלחימה. 9/4ב, במקביל להלווייתו של אל חוסייני בירושלים, בה השתתפו מרבית תושבי הסביבה, פוצצו כוחות הפלמ"ח את בני הכפר והשליטה על ראש ההר נותרה בידיהם.

- החלק המערבי של הדרך לעיר – בתאריכים 5-6/4 נערכו מבצעים לכיבוש חולדה הערבית (משמר דוד) ודיר מוחסין (בקוע) אותו נאלצו הכוחות לפנות בלחץ הבריטים.

מבצע "הראל" המשיך את הישגי "נחשון" לשמירה על הדרך לעיר פתוחה. תוך כדי מהלכיו החלו לזרום למפקדה ידיעות על פינוי מוקדם של הבריטים את העיר וצורך דחוף בתפיסת המתקנים והעמדות המתפנות. מבצע הראל הופסק, חלק מהעמדות השולטות שהחזיקו הלוחמים לאורך הדרך לעיר ננטשו והכוח כולו עלה לירושלים. תוך מספר שעות התברר כי הידיעות היו מוטעות וכי הפינוי הבריטי לא הוקדם.

הישגי המבצע - הדרך לירושלים עמדה פתוחה במשך כשבוע וחצי בו הועלו לעיר מספר שיירות עם ציוד, אספקה, תחמושת ולוחמים. עזיבת הכוחות את פרוזדור שער הגיא אפשר לכוחות המקומיים לסגור חזרה את הדרך לעיר.

בתצלום השמאלי ניתן לראות שיירה ארוכה הנכנסת לירושלים – אחד מהישגי מבצע נחשון.

הסבר לחלקו הראשון של הציטוט - "הקרב על העיר" - ירושלים של אותם ימים הייתה עיר מעורבת בה חיו יהודים לצד ערבים בפסיפס של שכונות, מרכזי מסחר, מוסדות עירוניים ודרכי גישה משותפים לכלל התושבים. מרבית השכונות היהודיות החדשות התרכזו בצפון מערב העיר ולצידן שכונות ערביות, והשכונות הערביות במזרח ובדרום ובתוכן הרובע היהודי בעיר העתיקה שהפך למובלעת יהודית בתוך אזור ערבי צפוף, והדרך אל הר הצופים, שם ישבו האוניברסיטה העברית ובית החולים הדסה, שעברה דרך אזור המיושב ערבים. במהלך ארבעת חודשי המשבר (דצמבר 47 עד מרס 48) היו בעיר אירועים אלימים רבים "מלחמת ההמון בהמון" ותושבי העיר היהודים היו במצוקה גדולה.

מאמצע חודש אפריל ועד להקמת המדינה ניהלה ההגנה שורה של מבצעים בעיר, במטרה ליצור רצף יהודי בעיר המערבית. ביניהם "מבצע יבוס" שנועד ליצור השתלטות על השכונות הערביות בדרום העיר. למרות מאבקי כוח בין המפקדים בעיר הצליחו בסופו של דבר ליצור שיתוף פעולה בין כוחות הפלמ"ח וההגנה - יחד הם הביאו לבריחה ערבית משכונות קטמון, טלביה ובקעה וליצירת רצף טריטוריאלי בעיר. **בתצלום הימני** ניתן לראות את תושבי העיר ממלאים שקי חול שמטרתם הגנה על הבתים. הלחימה התנהלה בשכונות ובין התושבים והאזרחים, ללא הבנה בין חזית לעורף, כך שהתושבים נטלו חלק בהגנה ובלחימה עצמה.

סעיף ב'

תוצאות הלחימה בירושלים היו חלוקתה בין מדינת ישראל למדינת ירדן. בניגוד לרצון והחלטת האו"ם שהעיר תהיה בינלאומית, היא חולקה צבאית בין שתי המדינות. ההחלטה הנוגעת לעיר בהסכם שביתת הנשק בין ישראל לירדן הייתה חלוקתה המדינית של העיר על פי קו התייצבות הכוחות הלוחמים.

במהלך המלחמה הפנימית הצליחו כוחות ההגנה בעיר לשפר באמצעות לחימה את הרציפות הטריטוריאלית בחלקה המערבי של העיר, החלק בו ישבו מרבית היהודים. עם עזיבת הבריטים, פרצה המלחמה הסדירה בה פלש הלגיון הירדני לאזור והתפתחה לחימה בינו לבין צה"ל. עם סיום הקרבות התייצבו הכוחות הירדנים והישראלים על קו שסומן ע"י המפקדים בשטח במפות - "הקו העירוני". בין תוצאות הלחימה הייתה נפילת הרובע היהודי ב-25 במאי בידי הירדנים. כך נותרה העיר העתיקה כולה בידם. קו זה אושר שוב בסוף נובמבר 1948 ע"י מפקדים בכירים בגזרה - משה דיין מהצד הישראלי ועבדאללה א-תל מהצד הירדני.

בהסכמי שביתת הנשק בין ישראל לירדן אושר הקו בפעם השלישית והאחרונה - הוא סוכם כחלק מהתוואי המלא של "הקו הירוק" - קו הגבול בין ישראל וירדן. לסעיף העוסק בחלקו של הגבול העובר בעיר ומחלק אותה בין שתי המדינות, לא הסכים האו"ם וראה בו הפרה של ההחלטה על בינאום העיר.

שאלה 14 - היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

סעיף א'

שלוש פעולות במהלך המלחמה שהשפיעו על היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים:

- 1) פעולה של הצד היהודי - במרץ 1948 **הקימה ההגנה את "המרכז ללחימה כלכלית"** שפעל לפגוע באופן שיטתי במשק הערבי - בין פעולותיו היו פגיעה במכירת מצרכים, סימון דרכים שפגיעה בהן תביא לפגיעה במסחר, שיבוש העברת מצרכים בסיסיים ליישובים ערביים כגון חשמל, קמח ומים. התוצאה של המאבק היהודי המכוון ושל נסיגת הבריטים הייתה קריסת הכלכלה הפלשתינית שהייתה חלשה יותר ולא הצליחה לתפקד ללא התמיכה החיצונית - נוצרו מחסור במצרכים, הפקעת מחירים, אגירת מלאי, פיגור במשכורות והחזרת התחייבויות כספיות. עם כיבוש ערי הנמל חיפה ויפו ע"י הכוחות היהודיים, התמוטט גם מנגנון היבוא הערבי והמחסור גדל והתעצם - בדלק, באספקת החשמל, במים נקיים (מה שגרם לפרוץ מגפות). כל עובדי המנדט הערבים פוטרו והבנקים קרסו ושותקו.

(2) פעולה של הצד היהודי - בעיצומו של מבצע נחשון התרחשה פרשת כיבושו של הכפר הערבי דיר יאסין (באפריקל). לאחר שנודע על כיבוש הכפרים הערבים הראשונים, אושר לכוחות האצ"ל והלח"י לכבוש את דיר יאסין שהיה הכפר הערבי היחיד שתושביו לא עזבוהו במבואות ירושלים. אנשי אצ"ל ולח"י שיצאו לכבוש את הכפר קראו לתושבים שיפנו מהכפר את הנשים, הילדים והזקנים. לפי דבריו של מנחם בגין, מפקד האצ"ל, חלק מהתושבים עזבו, אך חלק אחר סירב להתפנות, התגונן וסבל אבדות קשות. ההתקפה הסתיימה במותם של כ-120 ערבים, ביניהם נשים וילדים. האירוע נתפס ע"י ערביי הארץ כטבח ייזום – הפרסום תיאר כ-250 הרוגים. הפרשה גרמה לזעזוע בדעת הקהל בארץ ובעולם, והגבירה את מגמת הבריחה של התושבים הערביים, מהכפרים שגבלו או נמצאו בתחום ההתיישבות היהודית.

(3) פעולה של הצד הערבי – בריחת האליטות והעשירים – הראשונים שעזבו את הארץ היו בעלי היכולת והמשפיעים בחברה הפלסטינית. בלא מנהיגות מוסכמת ומנגנונים ציבוריים להחלפת הבריטים הנסוגים, התגבר הטרור הפנימי בחברה הפלשתינית, ממנו חששו רבים לאחר שחוו כמותו בתקופת המרד הערבי הגדול. החברה הפלשתינית הידרדרה לאנרכיה. נוצרו מאבקים אלימים בין תומכי המופתי והוועד הערבי העליון לבין מתנגדיהם אשר אימצו לעצמם דרך אידאולוגית, מדינית ולאומית שונה. במאבקים הפנימיים נהרגו אנשים בפעולות התנקשות, או שחייהם הפכו בלתי נסבלים בשל התנכלות תומכי המופתי וכנופיותיו. מי שעשה עסקים, החכיר אדמה, השכיר קרקע ונשא ונתן עם יהודים – סומן כבוגד ונפגע. כך קרה, שבעלי הפוטנציאל המנהיגותי באוכלוסייה הערבית ישראלית, רתמו את קשריהם וממונם לשם הגירה מן הארץ ובכך גרמו לאחרים לפעול כמותם.

פעולות נוספות שניתן לתת – מדיניות חסימת השיבה של מדינת ישראל; דפוס התנהגות מסורתית; אירועי גירוש במלחמה הסדירה.

לדעתי, הפעולה לה הייתה השפעה הרבה יותר על היווצרות בעיית הפליטים היא אירוע דיר יאסין. עם השתנות אופי הלחימה ומעבר היישוב היהודי, ובהמשך מדינת ישראל, למתקפה, הביאו הקרבות לבריחה המונית מאזורי הלחימה. לשמועה על הטבח בכפר דיר יאסין הייתה השפעה דרמטית על הבריחה, והחשש שכך צפויים היהודים לפעול בכל כיבוש עשתה לה כנפיים והבהילה מאוד את הפלסטינים.

סעיף ב'

עמדת מדינת ישראל בשאלת הפתרון לבעיית הפליטים הפלסטינים - ישראל הייתה מוכנה להחזרת מספר קטן של פליטים על בסיס הומניטארי, אך מדיניותה הכוללת בנושא הייתה כי מדינות ערב אשר אליהן נמלטו הפליטים נושאות באחריות ליישובם מחדש בארצותיהם. גישה זו שרתה גם את התפיסה כי מדובר בקבוצת אוכלוסייה הומוגנית עם מדינות ערב השכנות ולא בקבוצה לאומית נפרדת הזכאית למדינה משלה. ראשי המדינה ראו בערבים אשמים בבריחתם ובחזרת הפליטים איום מסוכן על קיומה של מדינת ישראל ועל היותה מדינה יהודית, וכן ראו בפליטים "גייס חמישי" אשר יסכן את המדינה ושיקומם ידרוש סכומי עתק שהם מעל לכוחה של המדינה הצעירה.

ביסוס לעמדת ישראל בנוסח הסעיף נמצאת בקריאה של האו"ם לאפשר ל"פליטים" (כולם או חלקם) "שירצו לשוב לבתייהם...יש להרשות להם לעשות זאת [...] ליישובם מחדש [...] ולשיקומם הכלכלי והחברתי" – ולכן התנגדה מדינת ישראל מהסיבות המפורטות – היא ראתה בפליטים איום ביטחוני, כלכלי ודמוגרפי.

עמדת מדינות ערב בשאלת הפתרון לבעיית הפליטים הפלסטינים - המנהיגים הערבים וממשלות ערב לא עודדו את ערביי א"י לעזוב את הארץ ולא הבטיחו להחזיר אותם לביתם לאחר הניצחון על היהודים. למעט מקומות אחדים בהן הורתה ההנהגה הערבית לעזוב, בד"כ התאמצו מנהיגי הערבים ומדינות ערב לבלום את הבריחה. גלי הענק של הפליטים איימו על היציבות הכלכלית והשלטונית במדינות ערב הצעירות. דוברים פלסטינים

והתקשורת במדינות ערב גינו את הבריחה "העכברים הבורחים מהספינה הטובעת". ההנהגה הערבית המקומית טענה שהתירו רק פינו ילדים וקשישים מכפרים החשופים לפגיעות ונתנו הוראה לנשים להישאר ולסייע ללוחמים. פלישת מדינות ערב לא"י נועדה גם כדי לסייע לערבי הארץ - מדינות ערב חששו שיואשמו בהפקרת ערביי ארץ ישראל, וגם אם לא סברו כי מגיעה להם מדינה ריבונית משלהם, רצו להוכיח נאמנות במסגרת האומה הערבית. לא כולן חשבו שיש צורך ושנכון להקים מדינה ערבית כפתרון לעם הפלסטיני (חלקן אפילו התנגד לה) אך כולן הסכימו שאין מקום במרחב למדינה יהודית ושלא נותרה ברירה אלא לסייע לפלסטינים למימוש המטרה ולפתרון בעיית הפליטות שנוצרה.

ראשי מדינות ערב **סרבו לכל רעיון של יישוב הפליטים במדינותיהם**, ורכזו את הפליטים במחנות מיוחדים אשר הפכו עם השנים לאזורי מצוקה. הם ראו בפליטים מנוף ללחץ על ישראל ועל החברה הפלסטינית עצמה למצוא פתרון לבעיה במסגרת שיבה לארץ. רק המלך עבדאללה הסכים לשילוב הפליטים בירדן ולשיקומם בה. הוא היחיד שרצה להפכם לחלק מהחברה הירדנית, לבטל את הזיקה הלאומית-עצמאית שהחלו לפתח ולחזק בכך את ירדן.

ביסוס לעמדת מדינות ערב בנוסח הסעיף נמצא בהנחיית האו"ם למדינת ישראל לאפשר לפליטים 'לשוב לבתיהם...במועד המוקדם האפשרי...ליישבם מחדש וכן לשיקומם הכלכלי והחברתי'. מדינות ערב קבלו את תמיכת האו"ם, הבאה לידי ביטוי בסעיף 11, לכך שמקומם של הפליטים הוא חזרה בארץ ישראל. הנוסח הזה נתן להם לגיטימציה שלא לקלוט את הפליטים במדינות שלהם אלא לשכן אותם באופן זמני בלבד עד לחזרתם הצפויה לארץ.

פרק שני

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מן השאלות 15-16 (15 נקודות)

שאלה 15

- (1) כוח מתנדב מחוץ לארץ שסייע לכוחות הערבים שלחמו בארץ ישראל – "צבא ההצלה".
- "צבא ההצלה" היה צבא מתנדבים בו היו כמה אלפי לוחמים, אשר אורגנו בידי הליגה הערבית, בתקווה שיביא לתבוסת היישוב מבלי שיאלצו מדינות ערב להפעיל את הצבאות שלהן. המתנדבים קיבלו שכר, מזון והכשרה צבאית בסוריה. לאחר הכשרה קצרה נכנסו לארץ ופעלו בעיקר באזור הגליל והשומרון.
- שני גדודים פעלו באזור השומרון בפיקודו של פאוזי קאוקג'י ומנו כ-1500 עד 2000 לוחמים.
  - בהרי הגליל פעלו גדוד מתנדבים דרוזים מסוריה ומלבנון, וגדוד מתנדבים סורים שמנו יחד כ-1500 לוחמים.
- תרומתם ללחימה – גדודי צבא ההצלה חיזקו את המורל ותחושת העוצמה של ערביי הארץ. בפועל הם ניסו לכבוש את משמר העמק ורמת יוחנן במהלך אפריל 1948. שני הניסיונות לא צלחו.
- (2) כוח מתנדב מחוץ לארץ שסייע לכוחות היהודיים שלחמו בארץ ישראל – המח"ל (מתנדבי חו"ל) – כ-5000 מתנדבים בעיקר מארצות דוברות אנגלית, קצתם צרפתים וצפון אפריקאים.
- תרומתם ללחימה הישראלית הייתה מכרעת והם סייעו בעיקר להקמתו ולתפעולו של חה"א הישראלי הצעיר.

שאלה 16

הבעיה המתוארת בקטע היא 'הקצב האיטי של ההתגייסות' והעובדה ש'אלפים' [...] שחמקו מהגיוס". בשלב הראשון של המלחמה תחת השלטון הבריטי לא ניתן היה עדיין לכפות גיוס חובה, ובפועל רבים חמקו מהגיוס. הצווים הרשמיים, הממלאים את לוחות המודעות מלמדים על קצב איטי של התגייסות. רבים בקשו שחרור מגיוס, אלפים חמקו מהארץ, הורים סייעו לבניהם לחמוק מהגיוס ואף הועמדו על כך לדין. ערב הפלישה ערכה המשטרה הצבאית מצוד אחר משתמטים.

חברי "מנהלת העם" לא הלכו שבי אחר המיתוס של חברה מגויסת ויידעו שמספר סרבני הגיוס גדול הרבה יותר מסך המתגייסים.

ההכרזה על הקמת המדינה יכולה הייתה למנוע את הבעיה בכך שמדינה ריבונית יכולה לחוקק חוק ולכפות את יישומו (מה שמנהיגות ביישוב המבוסס על התנדבות, לא יכולה לעשות). חקיקת חוק גיוס חובה מיד לאחר ההכרזה והקמתו של צה"ל, כגוף לוחם רשמי של המדינה, קידמו את הפתרון לבעיית המתחמקים מהגיוס. שיקול נוסף שהוביל להחלטה להכריז על הקמת מדינת ישראל - חשש מהתחזקות צבאות ערב במקרה של דחיית ההכרזה – בן גוריון טען שהצבאות הערביים אמנם מסוכנים ויש לרשותם משאבים רבים לחימה, אבל בנקודת זמן זו המוכנות שלהם למלחמה נמוכה. אם תתקיים שביתת נשק למשך שלוש חודשים, היישוב העברי יהיה שרוי בהסגר בפיקוח האו"ם ולא יוכל להתחמש בעוד שצבאות ערב יוכלו להמשיך להתחמש ולהתאמן. באותו זמן צפוי כוח העמידה של היישוב להישחק.

ניתן להציג גם את השיקולים הבאים – חשש מהסתלקות ברה"מ מתמיכתה בתכנית החלוקה, בשלות ומוכנות היישוב היהודי להקמת המדינה.